

ТРИ МИСТЕЦЬКІ КНИГИ. КРАСИВЕ І КОРИСНЕ

Анна Радченко

канд. геол. наук, директор
ВД «Академперіодика» НАН України,
м. Київ

Якось одночасно мені трапились три мистецькі книги зі Львова, гарно оформлені, з цікавими назвами, нові, чудово ілюстровані. Дві з них ще й величезного розміру: формат А4, тобто як звичайний аркуш паперу. Так і просились до рук, виглядом свої показуючи: «Подивись на мене – не пошкодуєш». Не пошкодувала, тож радо ділюсь з вами цими цікавинками.

«Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості» (Львів, 2023. 608 с.). Вражає, що ця книга є продовженням видання, перша частина якого побачила світ ще 2004 року і була присвячена інтер'єрним тканинам західних областей України. Разом ці дві книги висвітлюють результати 44-річної (!) копіткої й ґрунтовної роботи автора – працівниці Інституту народознавства НАН України, доктора мистецтвознавства **Олени Нікорак** – знаної дослідниці народного мистецтва і художниці.

Ця друга частина видання, яку представляю тут, присвячена одяговим тканинам, вивченим за матеріалами західних областей України: Івано-Франківської, Тернопільської, Львівської, Волинської, Рівненської, Закарпатської, Чернівецької. Для порівняльного аналізу авторка залучила матеріали з Поділля й Полісся, Середнього Подніпров'я і Слобожанщини, Лемківщини, Холмщини, Підляшшя, Берестейщини. Завдяки цій багато ілюстрованій чорно-білими і кольоровими світлинами книзі до наукового обігу введено величезний обшир пам'яток декоративно-прикладного мистецтва з музейних зібрань, приватних колекцій, матеріалів авторки, накопичених під час численних експедицій. Світлинам тканин і виробів із них не тільки допомагають уявити собі розвиток ткацтва як ремесла і мистецтва, не тільки ілюструють наукові висновки авторки, а й дають щире естетичне насолоду.

Практично увесь час існування людства ткацтво було однією з найпоширеніших побутових практик, традиційним заняттям жінок і підлітків, необхідним для існу-

вання видом діяльності. Спочатку за допомогою спиць, голок, гачків й інших примітивних інструментів, згодом за допомогою вертикальних і горизонтальних верстатів, конструкції яких повсякчас вдосконалювались, людина створювала тканини з вовни, льону, конопель, кропиви. І постійно працювала над урізноманітненням способів переплетень ниток, структурою, фактурою, візерунками тканин. Кожен із видів тканини, способів плетення та орнамент, кожен виріб мав власну назву, часто регіональну, тож для зручності авторка уклала для читачів словник назв народного ткацтва західного регіону нашої держави.

На теренах України перші примітивні ткацькі верстати з'явилися ще в добу енеоліту, як свідчить сучасна археологія. І від тих далеких часів ткацтво відбивало особливості традицій населення, його вірування й світогляд, як і інші вироби ужиткового мистецтва. Імовірно, через це тканини й техніки їх створення змінювались повільно, зберігаючи певні регіональні особливості.

За часів раннього середньовіччя ткачі були найчисленнішою групою ремісників, об'єднаних у професійні цехи, з певною спеціалізацією за видами тканин і виробів. Поступово поставали мануфактури, найчастіше полотняні, що виготовляли тонкі тканини аж до розріджених «серпанкових», і сукнарські, де ткали товсті, переважно вовняні тканини для верхнього одягу.

Наприкінці XIX ст. у західних регіонах України вже склалась розвинена типологія виробів, сформувались засади орнаментування, кольорові поєднання, фактури тощо. Й усі ці особливості продовжували зберігатись в Україні ще довгий час, коли у Європі під впливом бурхливого розвитку промисловості й міської моди ткацькі вироби вже втрачали індивідуальність, сакральне значення, переставали бути складовою ідентичності народів.

На сторінках книги Олена Нікорак докладно описує локальні художні особливості традиційних тканин для одягу, зокрема тканини для головних уборів, узоротканних сорочок, поясного вбрання, спідниць, поясів, сумок і на цій основі оповідає про традиції і трансформацію декору західноукраїнських тканин у творчості сучасних митців. Нині ці збережені традиції, зразки тканин і виробів із них слугують взірцями для сучасних митців, для створення дизайнерських колекцій святкового й повсякденного одягу, сценічних костюмів тощо, покликаних показувати й утверджувати творчий потенціал українського народу, яскравість традицій, єднання минулого й сьогодення.

Ще одне видання, яке хочу тут представити, це «Галицька сатира як феномен графічного мистецтва другої половини XIX – початку XX ст.: еволюція художньо-образної системи та рефлексії «сміхової культури»» (Київ: Наук. думка, 2024. 318 с.), написана **Артуром Іжевським**, також працівником Інституту народознавства НАН України.

У розлогіму передньому слові автор цікаво й докладно пояснює обрання теми й періоду дослідження, свої наукові й родинні зв'язки з багатьма відомими сучасниками – митцями, журналістами, критиками, видавцями, спілкування з якими допомогло створити цю непересічну працю. Оскільки автор, навчаючись у Львові книжній графіці, на початку 1990-х співпрацював із багатьма тодішніми газетами й часописами як карикатурист на популярні економічні й політичні теми, то добре знав специфіку такої роботи і творчого середовища, міг легко відчувати настрої художньо-видавничої галицької спільноти початку ХХ ст. І це теж додає його книзі життя, правдивості й шарму.

Як і нині, «...тематика політичної сатири ХІХ ст. охоплювала актуальні проблеми: національно визвольної і соціальної боротьби, економічних негараздів, проблеми вітчизняної видавничої справи й захисту української мови, конституційні реформи і міжнародні скандали, передвиборчі баталії і фальсифікації, міжконфесійні суперечки і крайній нігілізм, ідеї примирення і об'єднання Європи».

Важливо, що автор вивчав карикатуру не тільки в ілюстрованих друкованих часописах, а й відшукував її у щоденній та рукописній пресі, художній літературі, рекламі, плакатах і поштівках, рисунках із приватних альбомів і листування. І як фаховий графік він міг відтворювати, відновлювати, реконструювати втрачені фрагменти, віднайти не тільки явний і прихований зміст карикатури, її сатиричний контекст, а й проаналізувати художні особливості, зміни стилістики рисунку. Уводячи у науковий обіг великий корпус ілюстративного матеріалу сатиричних видань Галичини і Львова, автор систематизував сатиричні графічні твори, виявив їхні художні особливості й джерела сюжетів, відкривав і вивчав персоналії галицьких сатириків-графіків. Серед них автор виділив художників та носіїв графічних ідей і вмістив у додатку до книги зібрані відомості про них. Іноді це лише криптонім чи псевдонім із вказівкою на віднайдені роботи.

У результаті автор доходить висновку, що «ключем для визначення феномену галицької сатири стали питання національної ідентичності чи європейської уніфікованості... місцеві особливості не суперечили європейським орієнтирам у сенсі культурного розвитку Галичини. ...Сатирична графіка була особливим жанром мистецтва, який віддзеркалював багатогранність суспільно-політичного життя та вітчизняної культури...», що сатирична графіка «в тісному зв'язку з пошуками в галузі сатиричної літератури, з особливостями народної сміхової культури творила широке культурно-мистецьке явище...». Завдяки широкому істо-рико-культурному контексту книга може зацікавити дуже велике коло читачів, які цікавляться українською культурою.

Дотичним до описаного вище виданням, яке, на мою думку, може зацікавити читачів «Світогляда», є книга «У полоні арту: українська мистецька преса Галичини міжвоєнного двадцятиліття» (Львів, 2023. 364 с.). Її авторка – працівниця Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника **Оксана Серєда**, – обравши для дослідження складний період історії України, 1920–1930-ті роки, на основі отриманих результатів стверджує, що попри всі негаразди міжвоєнного існування у той час «українство кристалізувалось як нація і творило нові мистецькі проекти, суголосні із європейськими культурними тенденціями». Книга містить багато ілюстрацій: портрети ключових персон тодішньої мистецької преси, авторів, художників, критиків, їхні роботи, обкладинки і сторінки згадуваних видань, численні шаржі й карикатури. Уявити тодішнє мистецьке середовище Галичини допомагають розділи «На світанку», «У мистецькому калейдоскопі» і «Куди йдемо?», а також надзвичайно цікавий розділ «Звитязці мистецької преси», який займає понад половину книги. У ньому вміщено 125 біографічних нарисів про учасників тодішнього пресовидавничого процесу. Серед них **Дмитро Донцов** і **Меланія Нижанківська**, **Михайло Рудницький** і **Мирослава Чапельська**, **Богдан Ігор Антонович** і **Василь Барвінський**, **Марія**, **Антін**, **Іван** та **Остан Крушельницькі**. Усі їхні «надії зруйнував "золотий" вересень 1939-го: утвердження "советської" влади на західно-українських землях спонукало редакції всіх українських часописів Галицького краю згорнути свою діяльність... обірвалися на півслові...». А деякі віддали за власні переконання життя. Їм, як стверджує авторка, «точно не було байдуже», намагались розвивати й популяризувати українську культуру, обстоювати ідентичність.

Написана прекрасною мовою і з тонким гумором книга безперечно є науковою монографією: вводить до наукового обігу нову детально проаналізовану інформацію, містить потужний аналітичний апарат – покажчики імен, ілюстрацій, реєстр мистецьких часописів Галичини 1920–1930-х рр., проте її легко можна рекомендувати до прочитання будь-якому читачеві.

Оксана Серєда останнім абзацем у Висновках дописала, що «останні рядки цієї книги були написані за тиждень до цинічного і брутального вторгнення рашистського агресора на українську землю... Подібно, як Галичина після трагедії родин Крушельницьких, Сказинських і десятків інших миттєво "вилікувалася" від радянофільства, сучасна Україна має вакцинуватися від "руського міра" і російської культури як найагресивнішого його компонента. Тож кристалізуймося як нація – зі світлими надіями на перемогу!» ■